

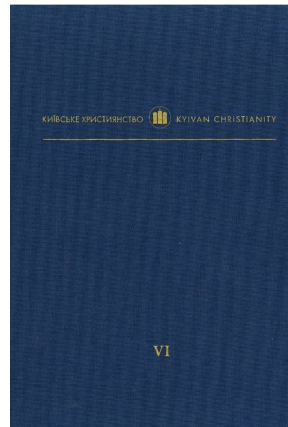
Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого / упоряд. Богдани Криси, Дарії Сироїд (Серія «Київське християнство», т. 6; Серія «Львівська медієвістика», вип. 5). Львів: Видавництво УКУ 2017. 328 с.

Основу збірника статей, присвячених богословській, духовній і літературній спадщині видатного українського письменника й однієї з найпомітніших постатей доби культурно-релігійного оновлення в Україні I половини XVII ст. о. Кирила Транквіліона Ставровецького, становлять доповіді, виголошені під час Міжнародної наукової конференції «Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого» (Львів – Унів, 23–25 квітня 2015 р.). У міждисциплінарному наświetленні й у доволі широкому порівняльному контексті доби раннього бароко науковці з Німеччини, України та Польщі запропонували сучасні дослідницькі підходи до прочитання інтелектуального спадку о. Кирила: «Зерцала богословії» (1618), «Євангелія учительного» (1619) і «Перла многоцінного» (1646).

У конференційному збірнику опубліковано 16 статей, які, крім нової інтерпретації архівних документів і верифікації наративних відомостей про Кирила Транквіліона Ставровецького (нерідко обтяжених полемічним дискурсом), по-новаторськи висвітлюють дискусійні аспекти життєвої та творчої історії о. Кирила, переглядають усталені уявлення про характер ранньобарокової соціокультурної та релігійної дійсності, в контексті якої поставали книги Ставровецького.

Чи не найскладнішою проблемою, що її намагалися розв'язати автори збірника, є інтертекстуальність Кирилового письма, бо «голоси», які зливаються в його творах, незважаючи на покликання й упізнаваність різних джерел, належать до таємничої сфери барокової поезики. І навіть тоді, коли книги Ставровецького розглядати лише з погляду передання і тлумачення текстів християнської традиції, сама традиція переходить через високі верхи його неповторного таланту, творчих намірів і зусиль.

У вступній статті Ігоря Скочиляса (Львів) «Київська митрополія і руське культурно-релігійне оновлення останньої чверти XVI – початку XVII століття» розглянуто соціокультурні та релігійні зміни перелому XVI–XVII ст. в інституційному розвитку Київської митрополії та духовному житті православних мирян і клиру Русі-України. Особливу увагу звернено на процеси оновлення (*devotio moderna*), що їх ініціювали церковні братства, єпископат і окремі представники українсько-білоруської еліти. Ці процеси істотно змінили догматичне та пастирське богослов'я Руської

Церкви, її обрядовість, організаційну структуру, витворивши, врешті-решт, нову еклезіологію.

Драматична історія рецепції Кирила Транквіліона Ставровецького, де, крім заборон і гострих обвинувачень у різних «ересях», проявилася так само велика популярність Транквіліонових книг і в освіченому, й у «простому» середовищах, дала підставу розглянути декілька важливих і дискусійних моментів творчості о. Кирила Леонідові Ушкалову (Харків) у статті «Феномен Ставровецького». Йдеться про традицію та новаторство «проповідника Слова Божого», про антропологію, Премудрість і мудрість у розумінні Ставровецького. У таких координатах розглянуто той високий ступінь авторської самосвідомості, який став характерною ознакою творчого портрета цього письменника.

Своєрідним конкретизованим продовженням роздумів Л. Ушкалова стала стаття Мажанни Кучинської (Познань, Польща) «Кирило Транквіліон Ставровецький у діалозі з Європою». Авторка зосередилася на тій проповідницькій і богословській творчості Кирила Транквіліона Ставровецького, метою якої була віднова Церкви та культури Русі в межах Речі Посполитої. На початку XVII ст. на руських землях інтенсифікувався процес культурної революції (період Ренесансу), а Середньовіччя дедалі помітніше поступалося Новому часу. Тож, на думку М. Кучинської, головною рисою творчості о. Кирила був компроміс між східною та західною культурами. Добре знаючи обидві культурні традиції, письменник сприймав кожен раціонально, шукав найліпшого з можливих рішень для досягнення своєї мети, провадив діалог із усіма літературними та релігійними здобутками його епохи разом із їхніми системами цінностей, іноді тільки по-іншому віддзеркаленими, палко пропагував культурне оновлення, заперечуючи чернечу концепцію культури, на перше місце завжди ставив рідну традицію, а із західної адаптував тільки те, що сприяло динамізації східної моделі.

Подати автентичні свідоцтва про таку непересічну постать нашої культури покликана стаття «Рукописні джерела про життя і діяльність Кирила Транквіліона Ставровецького у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника» Марії Кольбух (Львів). Авторка запропонувала огляд тих рукописних джерел до життя і творчої спадщини о. Кирила, які зберігаються у фондах відомої львівської книгозбірні. Крім цього, дослідниця встановила, що деякі твори, авторство яких приписували Ставровецькому, належать іншим визначним діячам кін. XVI – поч. XVII ст.: Кирилові Замоїському та Кирилові Костянтинівському.

На іншому – літературознавчому – зрізі питання творчої автентичності Транквіліонового тексту вирішує у статті «Проблема авторства в Кирила Транквіліона Ставровецького» Богдана Криса (Львів). Власне, в її розвідці зроблено спробу окреслити проблему авторства у творчості о. Кирила як зу-

мовлену його органічною пов'язаністю з традиціями розуміння й інтерпретації Святого Письма та із проявами на цьому тлі авторської самосвідомості і творчої індивідуальності, що стало джерелом напруження між рецепцією Кирилових творів і його саморецепцією. Також ці речі, на думку дослідниці, стали важливим чинником формування особливої енергетики, що пульсує в усіх писаннях Ставровецького.

Ученню про святих, яке о. Кирило розгортав у своїх трьох книгах, присвячено статтю Дарії Сироїд (Львів) «Агіологія Кирила Транквіліона Ставровецького». Серед цих трьох книг, переконує авторка, особливе місце займає «Євангеліє учительне», де загальну прославу святих ликів (мучеників, преподобних, богословів та ін.) поєднано зі згадками про конкретних святих і доповнено прикладами з їхнього життя. У статті зроблено спробу простежити і пояснити головні тенденції вибору імен святих і наративні особливості розповідей про них.

Літературознавчо-богословську міждисциплінарність продовжує дослідження у збірнику – стаття «Традиційні теми повчань для священників у “Євангелії учительному” Кирила Транквіліона Ставровецького – континуація і зміна» Аліції З. Новак (Краків, Польща). Стверджуючи, що «Євангеліє учительне» о. Кирила стало значним внеском у реформування Церкви XVII ст., авторка показує, як проповідник закликав до інтелектуального, дисциплінарного й етичного оновлення, причому зачіпав низку тем, які до того (і надалі) були предметом єрарших повчань (зокрема синодальних і хіротонії), адресованих священникам. Однак Ставровецький-мораліст розставляє акценти інакше, ніж його попередники: торкаючись етичної проблематики, тісно пов'язував її з проблемою священничого навчання. Такі підходи стали поширеними в пізніших повчаннях для священників.

Деякі інші аспекти богословської думки о. Кирила репрезентує у статті «До есхатологічної проблематики у творах Кирила Транквіліона Ставровецького» Тарас Шманько (Львів). Ідеться про остаточне призначення людини й усього сотвореного. На підставі аналізу текстів усіх трьох книг Ставровецького автор дослідження спробував показати основні есхатологічні поняття і концепти, якими оперував о. Кирило, а також приклади їхнього використання в душпастирській практиці тієї доби. Після перегляду головних есхатологічних топосів Кирилової есхатології розглянуто есхатологічну проблематику й у контексті рецепції та критики творів Ставровецького.

Пласт тематики, пов'язаної з покаяттям у творах «проповідника Слова Божого», аналізує о. Олег Чупа (Дрогобич) у статті «Тема покаяття в “Євангелії учительному” та в “Зерцалі богословії” Кирила Транквіліона Ставровецького». На думку автора цієї студії, мета проповідей о. Кирила – донести до кожного християнина те, що покаяття відчиняє перед людиною двері

Царства Божого і рятує від вічної смерті. Справжнє навернення передбачає кілька етапів, а завершується сповіддю та Святим Причастям. Плодом покаяння є зміна життєвих принципів: викорінення злих звичок, а чинення на- томість добрих діл. Автор статті висловлює сподівання, що і християнинові XXI ст. проповіді Кирила Ставровецького допоможуть побачити перспек- тиву покаяння, яке не завершується подією навернення.

«Проповідницький» блок збірника продовжила стаття Ольги Максимчук (Київ) «Амбівалентність хреста: концепт двох любовей у пасійній проповіді Кирила Транквіліона Ставровецького». Дослідниця розглянула образ хре- ста у проповіді «Поученіє пятоє о страстех Господних» зі збірки «Євангеліє учительное» і виявила залежність потрактування цього образу від західних джерел та апокрифів. Відтак авторка статті простежила апелювання автора проповіді до релігійних практик розважань над страстями Христовими, що дало їй змогу помітити текстологічні паралелі в різних творах Кирила Ста- вровецького та засвідчити метатекстуальність його письма.

За допомогою пасійного «ключа» дослідила вписаність Ставровецько- го-письменника в український і загальнокультурний бароковий контекст Те- тьяна Трофименко (Харків). Авторка статті «Пасії Кирила Транквіліона Ста- вровецького, Йоаникія Волковича й Андрія Скульського: синтез традицій» розглянула тексти згаданих українських письменників I половини XVII ст., пов'язані з пасійною традицією, де основою художньої образності стали переживання відкупительних страждань Спасителя. Потужна присутність у цих творах західноєвропейських впливів, на переконання дослідниці, дає змогу твердити про синтез християнських традицій на українських теренах і про включеність наших барокових авторів у загальносвітовий культурний контекст епохи.

На широкому тлі постатей проповідників і проповідницької літера- тури XVII ст. у певному тематичному ключі зосередилась Олена Матушек (Харків) – авторка статті «Погребові казання українських проповідників XVII століття». Тут розглянуто погребову проповідь Кирила Транквіліона Ставровецького зі збірки «Євангелії учительне» і зроблено висновок, що текст цієї проповіді має виразні ознаки впливу католицького проповід- ництва. Зокрема текст відповідає структурі казання, містить розважання на філософсько-богословські теми. Вплив проявляється також у художніх особливостях проповіді (картинність зображення, антитези, персоніфікації, мотив подорожі, топос дороги). Сам текст Ставровецького проаналізовано в широкому контексті українських казань такого типу XVII ст. Серед них – проповіді Касіяна Саковича, Мелетія Смотрицького, Захарії Копистенського, Петра Могили, Йоаникія Галятовського, Лазаря Барановича.

Дві наступні студії у складі збірника присвячено аналізу книги о. Кирила «Перло многоцінне». Архиепископ Ігор Ісіченко (Харків) розглянув цей ви-

твір у широкому контексті: «Перло многоцінне» Кирила Транквіліона Ставровецького як феномен української барокової релігійної культури». У цій статті концепцію книги Ставровецького розглянуто з перспективи вербалізації містичного досвіду її автора, чия творчість стала сумірною з дорогою духовного зростання, з визнанням Христових таїнств, із потребою діалогу з Богом, із перебуванням у світлі Небесної премудрості. Сотеріологічний вимір написаного та промовленого в о. Кирила розкрито через ключову метафору многоцінної перлини, що народжується в людському серці благодаттю Святого Духа. Таким чином, аналіз цієї книги дає підстави трактувати її як глибокий образ релігійної барокової культури, що органічно входить до поліконфесійного європейського цивілізаційного простору.

Натомість Назар Федорак (Львів), зосередившись на розгляді одного вірша з «Перла многоцінного», робить висновки про композиційний задум цілої книги о. Кирила та про умовного виконавця цього вірша. У статті «Машкара співця “Пісні вдячної при банькетах панських”» на основі аналізу композиції віршової частини збірки Кирила Транквіліона Ставровецького, а також тексту згаданого вірша обґрунтовано тезу, що умовним виконавцем «Пісні вдячної...», за задумом її автора, варто вважати узагальнену постать блазня. Лише при такому прочитанні можна пояснити логічний зв'язок між назвою вірша («Лікарство... роскошником того світа... правдивое») та його умовним підзаголовком.

Комплексний аналіз спадщини о. Кирила доповнює стаття Тетяни Вищоцької (Львів) «Мова творів Кирила Транквіліона Ставровецького». Зокрема, тут проаналізовано використання сполучників, з'ясовано їхні функції, охарактеризовано спосіб уживання. Дослідниця простежила, як через призму вибору і ставлення до мови автор послуговується певним мовним обрамленням. Також у статті засвідчено взаємодію церковнослов'янської мови з народнорозмовною та з іншими мовами в тогочасний період.

А вивершує дослідницьку панораму наукового збірника переклад частини (V розділ, без останнього, третього, підрозділу «Вчення про світ») монументальної студії німецького вченого Гартмута Н. Трунте, присвяченої «Перлу многоцінному» (2 томи: видання тексту і науковий коментар), під назвою «Бог і Його творіння в Кирила Транквіліона». У цьому фрагменті дослідження, яке переклав українською Олег Конкевич (цитати з грецької та латинської мов – Уляна Головач, Ростислав Паранько і Марта Тимошенко), автор присвятив увагу з'ясуванню джерел богослов'я, зокрема розумінню авторитету Святого Письма, впливам західної та східної традицій на формування теологічних поглядів Кирила Транквіліона Ставровецького. Трунте особливо наголосив, що український бароковий письменник прославляв мудрість як уроджене обдарування. І це обдарування, поряд зі свободою волі, він відносив до найчудовіших дарів Бога Його творінню. Таким чином,

Софія постає у Христі джерелом світу, а водночас – через дари – дією Божої сили у створіннях.

Залишається додати, що книга «Кирило Транквіліон Ставровецький – проповідник Слова Божого» стала плодом солідарної співпраці двох академічних ініціатив Львова – дослідницьких програм «Київське християнство та унійна традиція» (Український католицький університет) і «Львівська медієвістика» (Львівський національний університет імені Івана Франка). А безпосередню підготовку до друку та публікацію конференційного збірника уможливили патронат глави Української греко-католицької Церкви, організаційний супровід суспільного проекту «Соборна Україна та Київська традиція» і жертвна підтримка українських меценатів.